

SUMBANGAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH DAN KETURUNANNYA DALAM PENGAJIAN PONDOK DI TERENGGANU DAN KELANTAN

Zurita Mohd Yusoff*, Najihah Abdul Wahid & Mohd Hafiy Abdul Malik
zurita@unisza.edu.my

Institut Penyelidikan Produk dan Ketamadunan Islam (Inspire), Universiti Sultan Zainal Abidin (UniSZA), Terengganu

---

ABSTRAK

Pengajian pondok memainkan peranan besar dalam penyebaran ilmu Islam di Semenanjung Tanah Melayu, malah dilihat masih berperanan sehingga ke hari ini. Di Terengganu, pengajian pondok telah diasaskan bermula pada abad ke-17 masihi oleh para ulama tempatan. Namun penulisan tentang sejarah pengasasan sistem pondok di negeri Terengganu sangat kurang dikaji sehingga ramai dalam kalangan masyarakat yang tidak mengetahuinya. Syeikh Abdul Malik bin Abdullah atau juga dikenali sebagai Tok Pulau Manis sebenarnya merupakan salah seorang ulama negeri Terengganu yang telah terlibat secara lansung dalam memperkenalkan sistem pengajian pondok di negeri ini. Usaha murni ini diteruskan oleh cucu cicit keturunan Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah. Justeru, kertas kerja ini bertujuan menjelaskan sumbangan Syeikh Abdul Malik dan juga sumbangan keturunan beliau dalam perkembangan pengajian pondok di Terengganu dan Kelantan. Data-data dalam kajian ringkas ini dikumpul dengan menggunakan kaedah analisis dokumen dan juga temubual, manakala data-data dianalisis dengan menggunakan kaedah analisis dokumen. Hasil penulisan ini mendapati syeikh Abdul Amlik telah memainkan peranan yang besar dalam pengasasan system pengajian pondok di negeri Terengganu. Hasil usaha beliau juga, pengajian pondok diteruskan pula oleh cucu-cicit keturunan beliau sama ada di Terengganu atau di Kelantan. Selain itu, murid-murid kepada keturunan beliau turut mencorakkan pengajian pondok di negeri Terengganu.

Kata kunci: Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, Tok Pulau Manis, pengajian pondok, Terengganu

---

1.0 PENGENALAN

Negeri Terengganu mempunyai ramai tokoh ulama silam yang berwibawa dan berjasa. Tokoh-tokoh yang sering kali disebut dan diwacanakan pemikiran mereka Syeikh Abdul Malik bin Abdullah atau digelar sebagai Tok Pulau Manis (1650M- 1736M), Sayyid Muhammad bin Zainal Abidin al-Idrus atau Tukku Tuan Besar (1794M-1878M), Haji Wan Abdullah bin Haji Wan Mohd Amin yang juga dikenali sebagai Tok Syeikh Duyong (1802M-1889M) dan Sayyid Abdul Rahman Muhammad al-Idrus atau Tukku Paloh (1817M-1917M). Mereka telah memainkan peranan penting dalam penyebaran ilmu

Islam sama ada secara lisan atau pun tulisan. Penyebaran ilmu Islam secara lisan berlaku apabila para ulama ini menyampaikan syarahan mereka di pondok, madrasah atau dalam majlis-majlis ilmu yang dianjurkan dalam masyarakat. Penyebaran ilmu Islam secara tulisan pula berlaku dengan usaha para ulama silam menghasilkan manuskrip sastera kitab yang menjadi panduan penduduk setempat. Salah seorang tokoh yang telah banyak terlibat dengan aktiviti penyebaran ilmu Islam ini ialah syeikh Abdul Malik bin Abdullah.

1.1 KELAHIRAN DAN KEWAFATAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah merupakan seorang ulama kelahiran Negeri Terengganu yang berketurunan pendakwah dari Baghdad. Menurut catatan kelahiran dan kewafatan yang terdapat pada makam beliau di Kampung Pulau Manis, Kuala Terengganu, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah dilahirkan pada tahun 1089H/1678M dan meninggal pada tahun 1149H/1736M (Lawatan ke makam Syeikh Abdul Malik bin Abdullah pada 31 Januari 2019). Tarikh-tarikh yang tercatat ini menunjukkan bahawa Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah meninggal pada usia 58 tahun.

Namun, menurut waris-waris keturunan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah yang masih hidup sekarang, usia beliau ketika meninggal ialah 80 tahun lebih (Temubual dengan Ibrahim Mohamad, pada 15 Januari 2011). Beberapa fakta lain juga menunjukkan tarikh kelahiran yang tercatat di makam beliau tidak munasabah dan boleh dipertikaikan. Ini kerana di dalam sebuah karangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, dicatatkan bahawa beliau pernah berguru dengan seorang ulama Mekah yang terkenal iaitu Syeikh Ibrāhīm al-Kurānī atau dikenali sebagai Maulā Ibrāhīm al-Kurānī atau al-Kurdī dan juga al-Madīnī yang hidup di antara tahun 1025H/1661M- 1101H/1690M (Shafie, 1977: 86). Jika dikatakan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah lahir pada tahun 1678M, usia beliau ketika gurunya meninggal baru sahaja menjangkau 12 tahun. Tidak munasabah seorang kanak-kanak berhijrah ke Mekah untuk menuntut ilmu dan belajar dengan seorang guru yang sangat terkenal sebelum berusia 12 tahun (Shafie, 1984:71).

Cerita-cerita yang disampaikan secara lisan dari waris keturunan beliau juga menguatkan lagi fakta bahawa Syeikh Abdul Malik bin Abdullah lahir lebih awal dari tarikh yang tercatat di makam beliau. Hasil temuramah yang dijalankan oleh Shafie Abu Bakar dengan waris-waris keturunan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah, mereka menceritakan bahawa

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah pulang dari menuntut ilmu di Mekah ketika berusia kira-kira 40 tahun dan gurunya Maulā Ibrāhīm juga meninggal ketika Syeikh Abdul Malik bin Abdullah menjangkau usia 40 tahun (Shafie, 1984:71). Tarikh yang tercatat pada makam beliau iaitu 1089H/1678M - 1149H/1736 menunjukkan dalam tempoh tersebut beliau masih hidup (Mohd Saleh, 1983:87). Dengan ini, dapat disimpulkan bahawa Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah lahir pada pertengahan abad ke-17 M, kira-kira pada tahun 1650M.

Tarikh meninggal Syeikh Abdul Malik bin Abdullah yang tercatat pada makam beliau pula adalah munasabah dan tidak dipertikaikan oleh mana-mana pihak iaitu pada tahun 1149H/1736M. Beliau meninggal ketika berusia kira-kira 86 tahun. Fakta ini bersesuaian dengan satu maklumat yang menyebut bahawa peringkat akhir hayatnya beliau merupakan seorang yang lanjut usianya. Cerita-cerita lisan dari keturunan beliau juga menyebut bahawa Syeikh Abdul Malik bin Abdullah meninggal ketika usianya agak tua (Shafie, 1984: 71).

1.2 PENGAJIAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH

Latar belakang keluarga Syeikh Abdul Malik bin Abdullah yang sememangnya cintakan ilmu telah mendorong beliau untuk mengembara mencari ilmu sehingga ke peringkat tinggi. Pengajian Syeikh Abdul Malik boleh dikategorikan kepada dua peringkat iaitu pengajian di Jawa dan Aceh, dan juga pengajian di Mekah dan Madinah. Pengajian beliau di Jawa dan Aceh boleh disifatkan sebagai pencarian ilmu agama di peringkat asas, manakala di Mekah dan Madinah, beliau menuntut ilmu yang lebih tinggi peringkatnya.

Guru pertama Syeikh Abdul Malik bin Abdullah adalah bapanya sendiri iaitu Syeikh Abdullah bin Syeikh Abdul Qahar. Sebelum berhijrah ke negeri-negeri lain, beliau juga menuntut ilmu dengan ulama-ulama tempatan (Ibrahim Mohamad, 1999: 15). Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah belajar di Jawa dan di Aceh selama 10 tahun iaitu ketika berusia 20 hingga 30 tahun. Beliau telah mengikuti bapa saudaranya yang bernama Ismail untuk berdagang dan berdakwah di Jawa. Penghijrahan beliau ini sekaligus telah menambahkan pengetahuan agamanya (Shafie, 1989: 14).

Pada usia 20-an, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah berhijrah ke Aceh bersama-sama dengan beberapa orang sahabatnya. Setibanya di Aceh, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dan sahabat-sahabatnya terus menuju ke Madrasah Syeikh Abdul Raūf Singkel iaitu seorang ulama Aceh yang sangat terkenal (Shafie, 1989: 15). Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dikenali sebagai seorang murid yang hebat dan terkemuka kepada Syeikh Abdul Raūf Singkel (Azyumardi Azra, 1994: 210). Bukti pengembaraan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ke Aceh ialah terdapat sebuah kitab yang disalin tangan oleh beliau berjudul *Tafsiran Baiḍawī* dan dikarang dalam Bahasa Melayu oleh Syeikh Abdul Raūf Singkel (Shafie, 1989: 14).

Syeikh Abdul Raūf Singkel merupakan murid kepada dua orang ulama terkenal di Mekah iaitu Syeikh Ibrāhīm al-Kurānī dan Syeikh Aḥmad al-Qusaisyī. Syeikh Abdul Raūf Singkel ketika itu merupakan ulama istana yang alim dalam bidang hadis, fikah, usuluddin, nahu, saraf, tafsir, tasawuf dan juga pemimpin Tarekat Shatariyyah. Setelah Syeikh Abdul Raūf Singkel mendapati muridnya yang bernama Abdul Malik bin Abdullah menguasai ilmu hadis, tafsir, nahu, saraf, fikah dan tasawuf, beliau telah bersetuju untuk membaia'hkannya dengan Tarekat Shatariyyah (Shafie, 1989: 14).

Setelah hampir 10 tahun menuntut ilmu di Aceh, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah diperintahkan oleh gurunya agar meneruskan pengajian di peringkat yang lebih tinggi di Mekah dan Madinah. Beliau telah berhijrah ke Mekah sekitar tahun 1680-an iaitu ketika usianya dalam lingkungan 30-an. Kajian yang dilakukan oleh sarjana lepas menunjukkan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah merupakan di antara penduduk terawal Tanah Melayu yang menuntut di Mekah. Beliau akhirnya pulang ke tanahair memberikan sumbangan yang amat signifikan sebagaimana juga ulama-ulama lain seperti Muhammad Arsyad al-Banjari, Nawawi al-Bantani dan Syeikh Daud al-Fatani (Mohd Redzuan, 1998: 146-157).

1.3 KETOKOHAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH DALAM BIDANG TASAWUF DAN FIKAH

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah sangat meminati ilmu tasawuf berdasarkan pendekatan etika ubudiyah Imām al-Ghazālī. Tarikat yang menjadi ikutannya pula ialah Tarekat Shādhiliyyah yang berkembang di Mesir dan diasaskan oleh Abū al-Ḥassan al-Shādhilī yang berasal dari Morocco. Beliau mengenali tarekat ini melalui pengajiannya yang

menggunakan kitab pendukung utamanya iaitu Ibn 'Ata Allāh (M. 709/1309) (Shafie, 1989: 16).

Dengan ilmu tasawuf yang mendalam, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah berjaya menghasilkan kitab yang bertajuk *Hikam Melayu* ketika beliau masih berada di Mekah dan merupakan karangan terbesar beliau. Ia merupakan syarah terhadap *Matan Hikam* karangan Imām Tāj al-Dīn 'Aṭā'illāh al-Sakandary yang menurut aliran Shādhilī (Shafie, 1984:76-77).

Di dalam Kitab Hikam Melayu telah tercatat:

“(Dan) sanya telah meminta akan daku setengah saudaraku yang salik bahawa menterjemahkan aku akan dia dengan bahasa Jawi supaya memberi manfaat dengan dia segala orang yang muḥtadi, maka kuperkenankan atas yang demikian itu dengan sekira-kira yang difahamkan Allah Taala akan daku (dan) adalah aku memanjangkan sedikit perkataannya kerana aku memasukkan perkataan sharahnya dengan sekadar *kifāyah* bagi orang yang muḥtadi mengetahui dia dan sanya kupohonkan kepada Allah Subhanahu wa Taala akan sempurnanya dan akan beroleh manfaat segala orang yang talib akan dia dalam dunia dan dalam akhirat dengan berkat *Sayyid al-Mursalin wa ālihī wa ṣahbihī ajma'īn*”.

Petikan di atas menunjukkan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah mempunyai kedudukan yang tinggi dalam kalangan sahabat-sahabatnya. Disebabkan kitab ini telah disyarah dan digunakan sebagai bahan pengajaran di Mekah yang maju dengan percetakan dan penerbitan, kitab ini banyak disalin, dicetak dan tersebar luas di seluruh rantau Melayu. Kitab ini masih digunakan di tempat-tempat pengajian samada di kampung atau di bandar.

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah merupakan ulama yang mahir dalam pelbagai bidang keilmuan Islam. Walaupun lebih terkenal dalam bidang tasawwuf, namun beliau juga sebenarnya sangat berpengetahuan dalam bidang fikah. Ini kerana sudah menjadi amalan para ulama silam untuk menguasai syariat atau fikah sebelum mendalami ilmu tasawwuf. di antara sumbangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah dalam bidang fikah ialah:

1.3.1) Peranan Sebagai Mufti Dan Penasihat Agama Kepada Sultan

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah berperanan sebagai Syeikh al-Ulama dan juga mufti bagi pemerintah negeri ketika itu dan berperanan mengeluarkan fatwa-fatwa berkaitan hukum-hukum dan pegangan Islam. Sebagai contoh, sebuah kitab yang berjudul *Risālah Naql* telah dikarang oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah untuk menjelaskan masalah bilangan jemaah bagi solat Jumaat. Pada zaman beliau bilangan penduduk di kampung-kampung di sepanjang Sungai Terengganu masih sedikit sehingga sukar untuk mereka mendirikan solat Jumaat. Risalah *al-Naql* akhirnya dikarang oleh beliau untuk menjelaskan pendapat-pendapat ulama tentang masalah tersebut (Shafie, 1985:6).

Kehebatan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah sebagai mufti juga diceritakan secara turun-temurun oleh masyarakat khususnya waris-waris keturunannya. Menurut Dato' Haji Ambak, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah adalah seorang yang faqih, sufi dan arif. Kehebatannya dapat dilihat dalam karangan beliau berjudul *Kitab Hikam* yang bukan sekadar diterjemah, tetapi disusun dan dihuraikan berdasarkan realiti semasa ketika itu (temubual dengan Dato Haji Ambak bin Ismail, pada 1 Februari 2011).

Menurut Haji Ismail bin Embong, Syeikh Abdul Malik bin Abdullah adalah ulama yang mendahului zaman dan jasanya dikenang sehingga ke hari ini. Di dalam Seminar Maal Hijrah yang berlangsung di Kuala Terengganu, satu resolusi telah dikemukakan iaitu cadangan mengabadikan nama Syeikh Abdul Malik bin Abdullah sebagai nama yang bersejarah. Akhirnya, sebuah sekolah menengah agama berasrama penuh telah diletakkan nama beliau dan kini sekolah tersebut dinamakan sebagai Sekolah Menengah Kebangsaan Agama Syeikh Abdul Malik (Temubual dengan Haji Ismail bin Embong, pada 1 Februari 2011) .

1.3.2) Peranan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah Sebagai Pengarang Kitab-kitab Fikah

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah bukan sahaja berperanan sebagai mufti atau penasihat agama, tetapi juga telah mengarang beberapa buah kitab fikah sebagai bahan pengajaran kepada murid-murid beliau dan juga sebagai panduan kepada masyarakat pada zaman beliau.

Terdapat tiga buah penulisan dalam bidang fikah yang jelas dikarang oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah iaitu Kitab *al-Kifāyah*, Risalah *al-Naql* dan Risalah *Kayfiyah Niyyah*. Syeikh Abdul Malik bin Abdullah aktif di dalam bidang penulisan kitab semenjak berada di Aceh. Tetapi kitab-kitab yang ditulis di Aceh lebih berbentuk salinan semula dan terjemahan.

i- Kitab *al-Kifāyah*

Kitab yang kedua terbesar hasil karangan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ialah Kitab *al-Kifāyah* yang membicarakan tentang Usuluddin dan fikah. Ia membicarakan tentang persoalan-persoalan aqidah dan hukum-hukum fikah seperti taharah, solat, puasa, zakat, binatang yang halal dan haram dimakan dan pengurusan jenazah (Syeikh Abdul Malik, MSS587). Kitab ini dikarang bertujuan untuk dijadikan bahan pengajaran oleh beliau untuk masyarakat setempat. Namun, kitab ini tidak pernah dicetak dan sudah tidak berjaya ditemui oleh pengkaji kecuali dua naskhah yang tersimpan di Perpustakaan Negara Malaysia dan satu naskhah lagi di Muzium Kesenian Islam Malaysia.

ii- Risalah *al-Naql*

Risalah *al-Naql* merupakan sebuah kitab yang hanya mengandungi 23 halaman. Terdapat juga sebuah naskhah yang hanya mempunyai 14 halaman. Ini kerana dalam naskhah yang mengandungi 23 halaman terdapat beberapa pengulangan salinan dan terdapat juga komentar-komentar tambahan yang mungkin dibuat oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah (Shafie, 1984: 78). Kitab ini dikarang oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah kira-kira selepas tiga tahun beliau kembali ke tanahair dan banyak merujuk kepada kitab karangan Syeikh Jalāluddn as-Suyūṭi (849-911/ 1445-1505) (Ibrahim, 1999:21). Ia disertai dengan dalil-dalil dari al-Quran, hadis, ijmak, qiyas dan sebagainya. Tujuan utama risalah atau kitab ringkas ini ditulis oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ialah bagi memberikan panduan tentang masalah bilangan jemaah yang tidak cukup 40 orang untuk dilaksanakan solat Jumaat terutamanya di

kawasan-kawasan yang terpencil dengan bilangan penduduk yang sangat sedikit (Shafie, 1984: 78-79).

iii- Risalah *Kayfiyyah Niyyah*

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah menulis Risalah *Kayfiyyah Niyyah* berdasarkan karangan gurunya berjudul *A'māl al-Fikri wa Rawiyyatu* (Amalan-amalan Berdasarkan Fikiran-fikiran dan Riwayat-riwayat) dan juga karangan Syeikh Ahmad Ibn 'Aṭā'illah berjudul *Miftāḥ al-'Ulā* (Kunci tertinggi). Kitab *Miftāḥ al-'Ulā* pula disaring dari karangan al-Imām al-Ghazālī berjudul *Iḥyā' 'Ulūm al-dīn*. Risalah ini mengandungi perbincangan tentang niat yang menjadi asas dalam setiap amal ibadat (Shafie, 1984: 78-79).

1.4 PERANAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH SEBAGAI PENGASAS PENDIDIKAN ISLAM DI TERENGGANU

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah telah menjadi pelopor kepada pengajian pondok secara tradisi dan tertua di Terengganu. Beliau telah membina rumahnya berhampiran dengan Masjid Kampung Pulau Manis. Perpindahan Sultan dan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ke Kampung Pulau Manis ini telah menjadikan Kampung Pulau Manis sebagai Pusat Pentadbiran dan Pusat Kerohanian Islam. Tidak lama selepas Syeikh Abdul Malik bin Abdullah memulakan pengajian, ramai pelajar yang datang dari segenap pelusuk negeri untuk berguru dengan beliau (Ibrahim: 28). Malah, pelajar-pelajar beliau bukan sahaja datang dari Terengganu, tetapi dari seluruh Semenanjung Tanah Melayu. Para pelajar yang datang telah membina rumah-rumah kecil atau dikenali sebagai pondok di sekeliling masjid sebagai tempat penginapan mereka sepanjang pengajian (Tok Pulau Manis, [Http://Islamius.Blogspot.com/2009/06/Tok-Pulau-Manis-1650-1736.html](http://Islamius.Blogspot.com/2009/06/Tok-Pulau-Manis-1650-1736.html)).

Selain menjadi pusat pendidikan Islam yang terawal, kawasan pengajian Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ini juga telah dipenuhi dengan kitab-kitab yang digunakan sebagai bahan pengajaran dan rujukan. Beliau telah menggunakan kitab-kitab yang dibawa pulang dari Mekah, Aceh dan kitab-kitab yang dikarang sendiri (Shafie, 1991: 59).

Pengajian yang diasaskan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah ini menggunakan model pengajian di Masjid al-Haram yang berpusatkan masjid. Ramai juga pelajar-pelajar dari luar perkampungan beliau yang datang menuntut ilmu dan mendirikan tempat-tempat kediaman sepanjang mengikuti pengajian. Kurikulumnya pula merangkumi ilmu fikah, usuluddin, tasawuf, tafsir hadis, nahu saraf dan sastera keagamaan. Penguasaan terhadap ilmu nahu dan saraf sangat dititik beratkan kerana pelajar-pelajar perlu memahami kitab-kitab berbahasa Arab (Shafie, 1984: 73-74).

Hasil daripada pengasasan sistem pengajian pondok oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah di Terengganu, telah lahir ramai ulama-ulama yang hebat dan tradisi pengajian pondok di Terengganu yang diasaskan oleh beliau diteruskan pula oleh keturunan dan murid-murid beliau.

1.5 KESINAMBUNGAN PENGAJIAN PONDOK OLEH KETURUNAN SYEIKH ABDUL MALIK BIN ABDULLAH

Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah mempunyai 4 orang anak iaitu Sharif Badruddin, Yaakub, Imam Yusuf dan seorang anak perempuan yang tidak dapat dipastikan secara jelas namanya. Anak beliau yang bernama Lebai Hasan telah berhijrah ke Kampung Aur China, Pasir Mas, Kelantan (Ismail Che Daud, 2012: 3). Lebai Hasan telah dikurniakan beberapa orang anak dan salah seorangnya bernama Yaakub atau digelar Haji Yaakub. Haji Yaakub pernah berhijrah ke Mekah sebanyak 2 kali. Semasa hayatnya iaitu sebelum beliau meninggal dunia pada tahun 1913, Haji Yaakub atau cucu kepada Tok Pulau Manis sempat membuka sebuah pondok di Kampung Aur China, Pasir Mas, Kelantan (Ismail Che Daud, 2012: 4) .

Seorang lagi keturunan Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah yang terlibat dengan pengajaran ilmu Islam di pondok ialah Tuan Guru Haji Abdullah Aur China (Temubual dengan Haji Adam Syukri bin Abdullah, pada 5 Julai 2019) . Beliau telah meninggal pada 2 April 1970. Tuan Guru Haji Abdullah Aur China merupakan cucu kepada Haji Yaakub. Ayah beliau iaitu Haji Adam Kutan merupakan salah seorang anak Haji Yaakub. Haji Adam Kutan semasa hayatnya merupakan seorang guru pelawat kerajaan ketika pemerintahan Sultan Ismail ibn Sultan Muhammad IV (Ismail Che Daud, 2012: 4)

Di Terengganu, keturunan beliau yang paling terkenal mengendalikan institusi pengajian pondok ialah Haji Abdul Malik bin Isa iaitu cicit kepada Syeikh Abdul Malik bin Abdullah. Pusat Pengajian yang dikendalikan oleh Haji Abdul Malik bin Isa ini sering dikunjungi oleh ramai pelajar yang akhirnya menjadi ulama terkenal. Di antaranya ialah Ali bin Qadi Muhammad Patani dan Lebai Jaafar bin Zakariyya al-Fatani. Anak kepada Haji Abdul Malik bin Isa iaitu Haji Muhammad bin Haji Abdul Malik, juga meneruskan tradisi pengajian yang telah dimulakan oleh Syeikh Abdul Malik bin Abdullah (Shafie Abu Bakar, 1991: 61).

Pusat Pengajian yang diwarisi oleh keturunan Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah telah berpindah dari Pulau Manis ke Beladau, kemudian ke Serengas dan akhirnya ke Padang Midin, Kuala Terengganu. Pengajian pondok di Terengganu mencapai kemuncak kejayaannya pada zaman pengendalian oleh Haji Abdul Malik bin Isa, iaitu cicit kepada Tok Pulau Manis. Pusat pengajian ini menjadi tempat tumpuan ramai pelajar sama ada dari Terengganu atau luar Terengganu (Shafie Abu Bakar, 1991: 61).

Di antara murid yang terkemuka pernah datang berguru di pondok yang dikendalikan oleh Abdul Malik bin Isa ialah Ali bin Qadi Muhamad Patani dan Lebai Jaafar bin Zakariyya al-Fatani. Pengajian pondok di Beladau akhirnya telah berpindah ke Serengas. Aktiviti penyebaran ilmu di Serengas ini diteruskan lagi oleh murid kepada Abdul Malik iaitu Haji Mat Lapok (Shafie Abu Bakar, 1991: 61).

Tetapi, tempat pengajaran telah berpindah dari Beladau ke Serengas. Haji Mat Lapok bukanlah ulama keturunan Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah, tetapi beliau berasal dari negeri Johor dan telah berhijrah ke Terengganu sekaligus menjadi murid kepada Haji Abdul Malik bin Isa. Seorang lagi keturunan Syeikh Abdul Malik Bin Abdullah yang menjadi guru pondok ialah Haji Muhammad Khatib. Beliau merupakan anak kepada Abdul Malik bin Isa dan telah membuat sedikit perubahan dalam sistem pengajian pondok yang diwarisi daripada moyang dan ayahanda beliau. Pengajaran di pondok dijalankan secara terbuka di balai. (Shafie Abu Bakar, 1991: 61).

1.6 PENUTUP

Syeikh Abdul Malik bin Abdullah merupakan seorang ulama yang telah memulakan tradisi keilmuan di Terengganu. Sumbangan beliau samada dalam bentuk pengajaran kepada

masyarakat, penghasilan kitab-kitab agama dan penasihat agama kepada Sultan telah meninggalkan kesan yang begitu besar kepada perkembangan Islam di Terengganu. Usaha murni beliau mengasaskan pengajian pondok di Terengganu memberi kesan yang besar kepada perkembangan Islam dan berjaya diteruskan oleh legasi keturunan beliau. Keturunan syekh Abdul Malik bukan sahaja terlibat dengan pengajian pondok di Terengganu tetapi turut aktif dalam pengajian pondok di Kelantan.

RUJUKAN

Bibliografi

- Azyumardi Azra (1994), *Jaringan Ulama Timur Tengah Dengan Kepulauan Nusantara Abad XVII dan XVIII*. Bandung: Penerbit Mizan, h. 210.
- Ibrahim Mohamad (2009), *Manaqib Tok Pulau Manis Shaykh Abdul Malik bin Syarif Abdullah*. Terengganu: Ikatan Pengkajian Tauhid Tasawuf, h. 15.
- Ismail Che Daud (2012), *Tokoh-tokoh Ulama' Semenanjung Melayu (1)*, Kelantan: Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan.
- Mohammad Redzuan Othman (1998), The Role of Makka-Educated Malays In The Development of Early Islamic Scholarship And Education In Malaya, *Journal of Islamic Studies*, 9;2 , h. 146-157.
- Mohd Saleh bin Awang (1983), "Perkembangan Penulisan dan Pengarang-pengarang Terengganu sebelum Perang Dunia Kedua", dalam Mohd Salleh bin Awang & Mohd Yusoff bin Abdullah (ed.) *PESAKA* (Monograf Lembaga Muzium Negeri Terengganu), Lembaga Muzium Negeri Terengganu: Terengganu, h. 87.
- Shafie Abu Bakar (1977), *Institusi Shaykh Abdul Malik bin Abdullah: 1 Corak Pengajian Tradisi di Terengganu dan Kitab-kitab Padanya*. (Tesis Ijazah Sarjana Persuratan Universiti Kebangsaan Malaysia), h. 86.
- _____ (1984), Shaykh Abdul Malik bin Abdullah dan Karangan-karangannya dalam Mohd Salleh bin Awang & Mohd Yusoff bin Abdullah (ed.), *PESAKA II* (Monograf Lembaga Muzium Negeri Terengganu II). Lembaga Muzium Negeri Terengganu: Terengganu, h. 71.
- _____ (1985), Risalah Naql Shaykh Abdul Malik bin Abdullah Dengan Anotasi dalam Mohd Salleh bin Awang & Mohd Yusoff bin Abdullah (ed.), *PESAKA III* (Monograf Lembaga Muzium Negeri Terengganu), h. 5-6.
- _____ (1989), "Sheikh Abdul Malik bin Abdullah (Tuk Pulau Manis)" , *WARISAN*, (Jurnal Persatuan Sejarah Malaysia Cawangan Terengganu). Bil. 5, Terengganu: Persatuan Sejarah Malaysia Cawangan Terengganu, h. 14.
- Shafie Abu Bakar (1991). Tok Pulau Manis dan Pengasasan Pendidikan Islam, dalam Muhammad Abu Bakar (Ed.), *Ulama Terengganu: Suatu Sorotan*. Kuala Lumpur: Utusan Publications & Distributors Sdn Bhd. Shafie, h. 58.
- Sheppard, M.C. ff. (1949), *A History of Terengganu*. Vol XXII, Part III, Jun, h. 11. Shuhaimi Mohd Lana & Abd. Rahman Abd. Ghani (2017), Pengaruh Kitab al-Hikam al-'Ataiyyah Dalam Masyarakat Melayu di Malaysia" dalam *Jurnal Ilmi*. Kuala Lumpur: Kolej Universiti Islam Melaka, h.1-8.

Temubual

- Adam Shukri bin Abdullah, Pesara Guru Agama (Generasi ke-7 keturunan Shaykh Abd Al-Malik bin Abdullah), Kampung Apam Lati, pasir Mas, Kelantan. Temubual pada 5 Julai 2019.
- Ibrahim Mohamad, Mudir Pondok Pulau Manis (Generasi ke-8 keturunan Shaykh Abd Al-Malik bin Abdullah), Kampung Pulau Manis, Kuala Terengganu. Temubual pada 15 Januari 2011.

Ismail bin Che Daud, Pengkaji Tokoh-tokoh Ulama Semenanjung Melayu, Kampung dusun Muda, Kota Bharu, Kelantan. Temubual pada 27 Mac 2019.

Ismail bin Embong (Generasi ke-8 dari keturunan Syeikh Abdul Malik bin Abdullah). Temubual pada 1 Februari 2011.

Laman Sesawang

Tok Pulau Manis (1650-1736M), <http://Islaminus.blogspot.com/2009/06/>): 20 Ogos 2014.